

Паризький І. В.<https://orcid.org/0000-0001-6835-5930>

Вищий навчальний заклад «Національна академія управління»

КРИТИКА «КАРАЛЬНОГО» ПІДХОДУ НА КОРИСТЬ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ

У статті здійснено критичний аналіз каральної логіки кримінально-правового реагування та обґрунтовано потребу поступового переходу України до ширшого використання відновного правосуддя. Доведено, що каральна модель, орієнтована переважно на встановлення вини та призначення санкції, не завжди забезпечує реальне відшкодування шкоди, участь потерпілого у подоланні наслідків правопорушення, усвідомлення відповідальності правопорушником і профілактику рецидиву. На основі міжнародних стандартів ООН і Ради Європи, положень Кримінального кодексу України (від 05.04.2001 № 2341-III), Кримінального процесуального кодексу України (від 13.04.2012 № 4651-VI), законів України «Про медіацію» (від 16.11.2021 № 1875-IX), «Про пробацію» (від 05.02.2015 № 160-VIII), «Про безоплатну правничу допомогу» (від 02.06.2011 № 3460-VI), підзаконних актів щодо ювенального відновного правосуддя та Національної стратегії захисту прав дитини у сфері юстиції до 2028 року (від 14.07.2025 № 708-р) визначено нормативно-інституційні передумови переходу України від фрагментарного застосування примирних процедур до ціліснішої відновної моделі. Наукова новизна полягає у формулюванні авторського висновку про часткову, але перспективну готовність України до інституціоналізації відновного правосуддя за умови посилення процесуальних гарантій, стандартів безпеки потерпілих, ролі пробації, соціальних служб, системи безоплатної правничої допомоги та відкритого моніторингу результатів.

Ключові слова: відновне правосуддя, каральний підхід, кримінальна політика, медіація, примирення, пробація, потерпілий, неповнолітні, ресоціалізація, Україна.

Постановка проблеми. У сучасних умовах реформування кримінальної юстиції України особливої ваги набуває питання переосмислення традиційного «карального» підходу до реагування на кримінальні правопорушення. Його сутність полягає в тому, що правопорушення розглядається насамперед як порушення заборони, встановленої державою, а центральним завданням провадження стає встановлення вини та призначення справедливого покарання. Така модель історично виконувала функцію охорони публічного порядку, утвердження авторитету закону і загальної превенції. Однак у практичному вимірі вона не завжди забезпечує відповідь на питання, яке є ключовим для потерпілого, громади й самого правопорушника: якої шкоди було завдано, хто її має відновити, у який спосіб це можливо зробити і як запобігти повторному правопорушенню.

Особливо виразно обмеженість каральної логіки проявляється у справах щодо неповнолітніх. За даними Національної стратегії захисту прав

дитини у сфері юстиції до 2028 року, у 2024 році було засуджено 903 неповнолітніх, з них 75% – за тяжкі та особливо тяжкі злочини; третину дітей засуджено за вчинення злочинів у складі групи, а 27% на момент вчинення кримінального правопорушення не навчалися і не працювали. У цьому ж документі зазначено, що до позбавлення волі у 2024 році засуджено 63% неповнолітніх, з яких 48% звільнені від відбування покарання з випробуванням [15].

Наведені дані засвідчують, що проблема полягає не лише у самому факті призначення покарання, а й у соціальному контексті правопорушення: групова поведінка, відсутність навчання або роботи, дефіцит соціального супроводу, вразливість дитини в умовах війни. Тому кримінальна реакція, зведена тільки до санкції, не здатна повною мірою виконати завдання попередження повторної злочинності, реінтеграції неповнолітнього та відновлення прав потерпілої особи.

На цьому тлі відновне правосуддя зміщує центр уваги з абстрактного порушення кримінально-правової заборони на конкретну шкоду, конкретну потерпілу особу, конкретного правопорушника і конкретну спільноту, яка також зазнає наслідків злочину. У документах UNODC [22] визначає відновне правосуддя як інклюзивний, гнучкий і партисипативний підхід до злочину, який може бути як доповненням, так і альтернативою традиційному кримінальному процесу та дає можливість потерпілим, правопорушникам, їхнім сім'ям і громаді брати участь у подоланні наслідків злочину й відновленні шкоди.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі відновне правосуддя здебільшого розглядається як комплексна правова, соціальна та комунікативна практика, спрямована на відшкодування шкоди, примирення сторін, ресоціалізацію правопорушника й запобігання повторній злочинності. У наукових публікаціях останніх років увага зосереджується на місці відновного правосуддя в кримінально-правовій системі України [8], можливостях його застосування щодо неповнолітніх [2], ролі медіації в кримінальному провадженні та складнощах реалізації відповідних програм в умовах воєнного стану [3]. Зокрема, у праці Н. В. Хмелевської [17] наголошують, що традиційна система покарань не завжди досягає очікуваного результату щодо виправлення особи, реального відшкодування шкоди потерпілому та запобігання рецидиву.

Міжнародні дослідження також демонструють, що відновне правосуддя має не лише гуманістичне, а й практико-орієнтоване значення. Систематичний огляд Г. Стренга, Л. В. Шермана, Е. Майо-Вілсона, Д. Вудса, Б. Аріель [25], який охопив 10 рандомізованих досліджень, показав, що очні відновні конференції між потерпілим і правопорушником у середньому пов'язані з меншим рівнем повторних правопорушень порівняно зі стандартним кримінальним правосуддям; при цьому ефект для насильницьких злочинів виявився більшим, ніж для майнових. Пізніший метааналіз 27 досліджень і 34 вибірок, який був проведений Л. Фулхемом, Дж. Блейсом, Т. Ругге, Е. А. Шульхайсом [19] засвідчив, що програми відновного правосуддя асоціюються з невеликим, але статистично значущим зниженням загального рецидиву, хоча не дають однозначного ефекту щодо насильницького рецидиву.

Отже, сучасна література не дозволяє ідеалізувати відновне правосуддя як універсальний засіб

для всіх категорій кримінальних правопорушень, але переконливо показує його значення для тих випадків, де можливе добровільне, безпечне та процесуально гарантоване залучення потерпілого і правопорушника до врегулювання наслідків завданої шкоди.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування необхідності переходу від переважно каральної логіки кримінального реагування до відновної моделі правосуддя в Україні та визначення рівня нормативно-інституційної готовності держави до такого переходу.

Для досягнення мети поставлено такі завдання:

- розкрити обмеження карального підходу в контексті захисту потерпілого, ресоціалізації правопорушника та попередження рецидиву;
- проаналізувати міжнародні стандарти відновного правосуддя;
- визначити національні нормативні передумови для розвитку відновного правосуддя в Україні;
- запропонувати авторську матрицю оцінювання нормативно-інституційної готовності України до відновного правосуддя;
- сформулювати напрями подальшого удосконалення кримінальної політики.

Методологія статті ґрунтується на поєднанні низки загальнонаукових методів пізнання, а саме:

1. Формально-юридичний метод використано для аналізу положень Кримінального кодексу України (від 05.04.2001 № 2341-III) [6], Кримінального процесуального кодексу України (від 13.04.2012 № 4651-VI) [7], Закону України «Про медіацію» (від 16.11.2021 № 1875-IX) [10], Закону України «Про пробацію» (від 05.02.2015 № 160-VIII) [12], а також підзаконних актів щодо пілотних програм відновного правосуддя [13–14].
2. Порівняльно-правовий метод застосовано для зіставлення української моделі з міжнародними стандартами ООН і Ради Європи.
3. Системний метод дав змогу розглядати відновне правосуддя як взаємодію кримінального процесу, пробації, безоплатної правничої допомоги (БПД), соціального супроводу та судового контролю.

Виклад основного матеріалу. Каральний підхід у кримінальному праві історично виконував і продовжує виконувати важливі функції, зокрема охорону публічного порядку, вираження державного осуду кримінального правопорушення, загальну і спеціальну превенцію, а також підтвердження обов'язковості кримінально-правової заборони. Однак його функціональна

обмеженість проявляється тоді, коли кримінально-правова реакція зводиться переважно до відповіді на питання про вид і міру покарання, тоді як питання реального відновлення шкоди та подолання наслідків правопорушення набувають другорядного значення.

Класична каральна логіка розглядає кримінальне правопорушення передусім як порушення закону, а не як комплексну шкоду, завдану потерпілій особі, соціальним зв'язкам і громаді. У такому підході потерпілий нерідко постає процесуально значущою фігурою, але не завжди стає центром відновлення. Його участь може обмежуватися наданням показань, заявленням цивільного позову або підтриманням певної позиції у провадженні. Водночас його потреби у поясненні, визнанні шкоди, вибаченні, компенсації, гарантіях неповторення або емоційному завершенні конфлікту можуть залишатися поза межами традиційного судового рішення.

Натомість міжнародно-правовий розвиток відновного правосуддя засвідчує, що воно вже не може розглядатися як факультативна або суто експериментальна практика. Базові принципи ООН щодо використання програм відновного правосуддя у кримінальних справах визначають відновні програми як такі, що використовують відновні процеси та спрямовані на досягнення відновних результатів [18]. У цій логіці правосуддя розуміється не тільки як покарання винного, а як процес, у якому потерпілий, правопорушник та інші зацікавлені особи за можливості беруть

активну участь у вирішенні питань, що виникли внаслідок кримінального правопорушення.

Зважаючи на вищевикреслені відмінності на рис. 1 було здійснено систематизацію ключових аспектів каральної та відновної логіки кримінального реагування.

Отже, одним із центральних міжнародних принципів є добровільність, в межах якого відновний процес не може бути нав'язаний потерпілому або правопорушнику, оскільки примусове примирення суперечить самій сутності відновного правосуддя. UNODC наголошує, що відновні процеси мають ґрунтуватися на вільній і добровільній згоді потерпілого та правопорушника, а кожна сторона повинна мати можливість відкликати згоду на будь-якій стадії процедури [27]. Таке положення особливо важливе для кримінального провадження, де існує ризик нерівності процесуальних позицій, психологічного тиску, вторинної віктимізації або використання примирення як формального способу швидкого завершення справи.

Крім того, відновне правосуддя не може бути ефективним там, де потерпілий повторно травмується, стикається з тиском або фактично змушений погодитися на зустріч із правопорушником. Саме тому міжнародні стандарти вимагають інформованої згоди, неупередженості фасилітатора, реальної можливості відмови від участі, а також процесуальних гарантій, які не допускають використання участі у відновній процедурі як доказу вини у подальшому провадженні [18; 27].

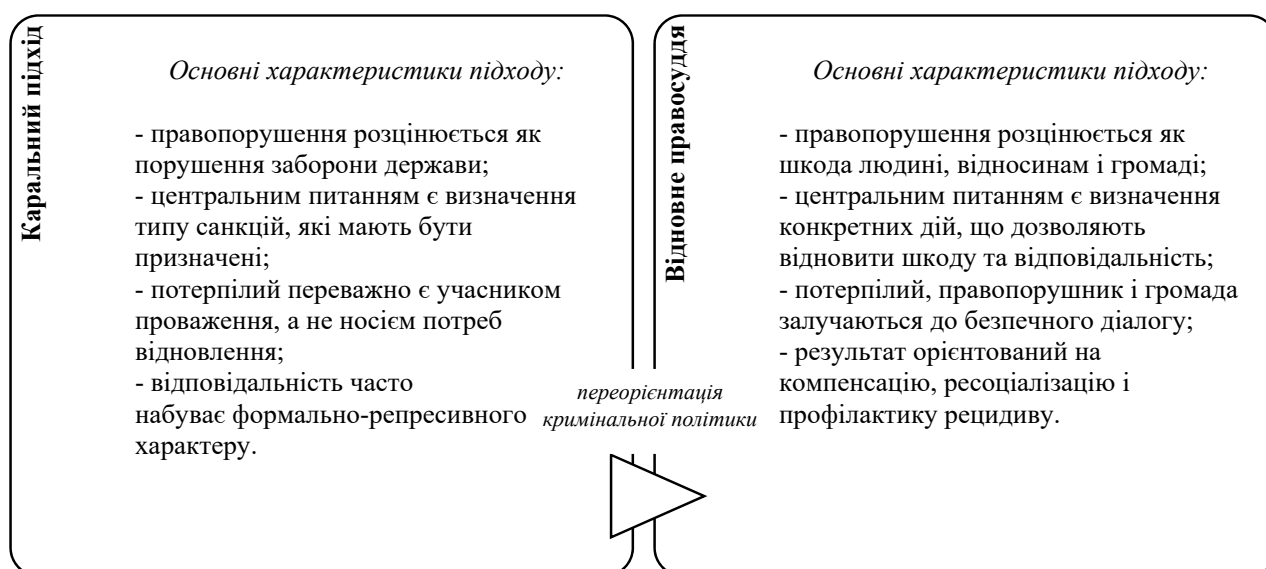

Рис. 1. Каральна та відновна логіка кримінального реагування

Джерело: сформовано автором на основі [18; 21; 27].

Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи CM/Rec(2018)8 щодо відновного правосуддя у кримінальних справах має особливе значення для України, оскільки вона пропонує не вузьке розуміння медіації, а ширшу політико-правову рамку. Рада Європи виходить із того, що відновні послуги мають бути доступними на всіх стадіях кримінального процесу, а потерпілі й правопорушники повинні отримувати інформацію про можливість їх використання [21].

Крім того, у сфері правосуддя щодо дітей міжнародні стандарти ще виразніше зміщують акцент від репресивного впливу до виховання, реінтеграції та запобігання негативним наслідкам формального судового переслідування. Конвенція ООН про права дитини виходить із того, що поводження з дитиною, яка підозрюється або визнається такою, що порушила кримінальний закон, має сприяти розвитку в неї почуття гідності та цінності, поваги до прав людини й основних свобод інших осіб, а також враховувати її вік і бажаність сприяння реінтеграції [4]. Пекінські правила, у свою чергу, підкреслюють значення відвернення неповнолітніх від формального кримінального процесу та перенаправлення до підтримувальних громадських механізмів, коли це є доречним і не порушує гарантій прав людини [26].

З іншої перспективи, національна правова база України містить низку норм і підзаконних механізмів, які прямо пов'язані з відновним правосуддям. Їх не можна зводити лише до Закону України «Про медіацію» (від 16.11.2021 № 1875-IX) [10], оскільки відновний підхід формується на перетині кримінального, кримінального процесуального, кримінально-виконавчого, ювенального, соціального та інституційного регулювання. Саме тому аналіз української моделі доцільно здійснювати через сукупність правових актів, які створюють матеріально-правові, процесуальні, організаційні та соціально-виховні передумови для відновного правосуддя (Таблиця 1), а саме:

I. На кримінально-правовому рівні ст. 46 Кримінального кодексу України передбачає можливість звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим за умови відшкодування збитків або усунення заподіяної шкоди [6]. Ця норма прямо пов'язує юридичний наслідок не лише з фактом примирення, а й із реальним подоланням шкоди. Водночас її дія є обмеженою за категоріями кримінальних правопорушень, тому вона створює важливий, але не універсальний вхід до відновного правосуддя.

II. На кримінально-процесуальному рівні КПК України (від 13.04.2012 № 4651-VI) [7] передбачає угоду про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим як один із видів угод у кримінальному провадженні [7]. Важливим є те, що домовленості стосовно угоди можуть проводитися за допомогою іншої особи, погодженої сторонами, крім слідчого, прокурора або судді. Це положення відкриває простір для участі медіатора або іншого нейтрального посередника. Однак угода про примирення не завжди тотожна відновному правосуддю, оскільки може бути зорієнтована переважно на процесуальне завершення справи, а не на глибоку роботу зі шкодою, відповідальністю і потребами потерпілого.

III. На медіаційному рівні Закон України «Про медіацію» (від 16.11.2021 № 1875-IX) [10] прямо поширює свою дію на кримінальні провадження з метою примирення потерпілого з підозрюваним або обвинуваченим, а також дозволяє проведення медіації під час досудового розслідування, судового провадження або виконання рішення. Принципи добровільності, конфіденційності, нейтральності, незалежності, неупередженості медіатора, самовизначення та рівності сторін є базовими для відновної процедури, оскільки забезпечують її етичну і правову легітимність.

IV. На пробаційному і кримінально-виконавчому рівні Закон України «Про пробацію» (від 05.02.2015 № 160-VIII) [12] визначає пробацію як систему наглядових і соціально-виховних заходів, спрямованих, зокрема, на виправлення засуджених і запобігання повторним кримінальним правопорушенням. Крім того, КВК України (від 11.07.2003 № 1129-IV) [7] також пов'язує виправлення і ресоціалізацію із пробацією, соціально-виховною роботою, навчанням, працею та громадським впливом. Ці положення наближують українську модель до відновної логіки, оскільки акцентують не тільки на покаранні, а й на зміні поведінки, підтримці та соціальному поверненні особи.

V. На ювенально-інституційному рівні пілотна програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх підозрюваних та обвинувачених, затверджена у 2024 році, визначає відновне правосуддя як процес, що дозволяє особам, яким завдано шкоди, і тим, хто бере відповідальність за таку шкоду, за добровільної згоди та за участю медіатора брати участь у вирішенні питань, пов'язаних із кримінальним правопорушенням, з метою примирення, реінтеграції, ресоціалізації, відшкодування шкоди та усунення наслідків правопорушення [14].

Аналіз наведених нормативних актів дає підстави стверджувати, що Україна має не порожнє декларативне поле, а реальні нормативно-інституційні передумови для переходу до відновного

Таблиця 1

Нормативно-правова база формування відновного правосуддя в Україні

Документ	Сутність	Характеристика
1	2	3
Конституція України (від 28.06.1996 № 254к/96-ВР)	Закріплює принцип верховенства права, права людини, судовий захист, повагу до гідності особи.	Формує аксіологічну основу, без якої відновне правосуддя не може бути легітимним: воно має діяти в межах прав людини, добровільності й судового контролю.
ст. 46 Кримінального кодексу України (від 05.04.2001 № 2341-III)	Передбачає звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим та відшкодуванням збитків або усуненням шкоди.	Створює матеріально-правовий наслідок примирення; фокусує увагу на усуненні шкоди, але має обмежену сферу застосування.
глава 35 Кримінального процесуального кодексу України (від 13.04.2012 № 4651-VI)	Передбачає угоду про примирення між потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим; допускає участь іншої погодженої сторонами особи у домовленостях.	Формує процесуальний канал для погоджувальної логіки у кримінальному провадженні, але потребує наповнення відновним змістом, а не лише процесуальною економією.
Закон України «Про медіацію» (від 16.11.2021 № 1875-IX)	Поширюється на кримінальні провадження з метою примирення потерпілого з підозрюваним/обвинуваченим; закріплює добровільність, конфіденційність, нейтральність і рівність сторін.	Є базовим процедурним актом для медіації, однак потребує спеціалізованих кримінально-процесуальних протоколів направлення, безпеки та оцінки результатів.
Закон України «Про пробацію» (від 05.02.2015 № 160-VIII)	Визначає пробацію як систему наглядових і соціально-виховних заходів, спрямованих на виправлення та запобігання повторним правопорушенням.	Забезпечує інституційний ресурс для ресоціалізації правопорушника та індивідуальної роботи з ризиками.
Кримінально-виконавчий кодекс України (від 11.07.2003 № 1129-IV)	Пов'язує виправлення і ресоціалізацію із пробацією, соціально-виховною роботою, навчанням, працею і громадським впливом.	Розширює відновну логіку після судового рішення, дозволяючи поєднати виконання покарання з соціальним поверненням особи.
Закон України «Про безоплатну правничу допомогу» (від 02.06.2011 № 3460-VI)	Закладає інституційні повноваження системи БПД, зокрема щодо залучення медіаторів у відповідних процедурах.	Створює організаційну платформу для доступу до правової допомоги та медіації, особливо для вразливих груп і неповнолітніх.
Постанова КМУ № 63 від 19.01.2024	Врегулює питання оплати послуг перекладачів і медіаторів, які залучаються центрами БПД.	Надає фінансово-організаційний механізм для фактичного залучення медіаторів, що є необхідною умовою практичної доступності відновних процедур.
Наказ Мін'юсту, МВС, ОВП № 2176/5/501/176 від 22.07.2024	Затверджує порядок реалізації пілотного проєкту програми відновного правосуддя за участю неповнолітніх підозрюваних/обвинувачених.	Найбільш прямо інституціоналізує відновне правосуддя в Україні, визначаючи його мету: примирення, реінтеграцію, ресоціалізацію, відшкодування шкоди.
Наказ Мін'юсту та Генеральної прокуратури № 172/5/10 від 21.01.2019	Запроваджував пілотний проєкт програми відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення.	Сформував першу практичну основу для ювенальної відновної моделі та подальшого розширення програми.
Національна стратегія захисту прав дитини у сфері юстиції до 2028 року (від 14.07.2025 № 708-р)	Визнає потребу впровадження правових і процесуальних гарантій для дітей, які контактують із системою кримінального правосуддя, та необхідність застосування відновних підходів.	Надає стратегічну рамку переходу від дорослоцентричної і травматичної моделі до child-friendly justice та відновного реагування.
Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» (від 24.01.1995 № 20/95-ВР)	Визначає систему органів і служб, пов'язаних із соціальним захистом і профілактикою правопорушень серед дітей.	Забезпечує соціально-профілактичний компонент, без якого ювенальне відновне правосуддя не може бути зведене до однієї медіаційної зустрічі.

1	2	3
Типове положення про сектор ювенальної пробації (від 18.08.2017 № 2649/5)	Визначає організаційні засади діяльності сектору ювенальної пробації.	Створює спеціалізовану інституційну ланку для роботи з неповнолітніми правопорушниками та їх ресоціалізацією.
Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989	Встановлює міжнародні стандарти поведінки з дитиною у системі правосуддя, з урахуванням її гідності, віку та перспектив реінтеграції.	Виступає міжнародно-правовою основою для дитиноцентричного, недискримінаційного і відновного підходу до неповнолітніх.
Пекінські правила ООН (Резолюція № 40/33 від 29.11.1985)	Наголошують на доцільності відвернення неповнолітніх від формального кримінального провадження і перенаправлення до підтримувальних громадських механізмів.	Підсилюють аргумент щодо недоцільності суто каральної реакції на поведінку неповнолітніх.

Джерело: сформовано автором на основі [1; 4–7; 9–16; 26].

правосуддя. Проте ці передумови поки що не утворюють завершеної системи. Вони існують як сукупність правових входів, які частково перетинаються між собою, але не завжди об'єднані єдиним процесуальним алгоритмом, стабільною інституційною інфраструктурою та системою оцінювання результативності. Зважаючи на це, існуючі нормативно-інституційні передумови переходу України до відновного правосуддя було об'єднано на Рис. 2 у вигляді схеми, яка відображає загальну логіку переходу України від каральної до відновної моделі кримінального реагування.

Таким чином, однією з найбільш очевидних передумов переходу України від каральної до відновної моделі кримінального реагування є нормативне визнання примирення і відшкодування шкоди як юридично значущих обставин. Зокрема, ст. 46 КК України (від 05.04.2001 № 2341-III) [6] фіксує зв'язок між примиренням, усуненням шкоди та звільненням від кримінальної відповідальності. У межах каральної моделі ця норма може сприйматися як виняток із загального правила покарання. У межах відновної логіки вона має інше значення: вона визнає, що справедливість може досягатися не тільки через санкцію, а й через реальне відновлення порушеного інтересу потерпілого. Водночас обмеженість категорій справ, щодо яких ця норма застосовується, показує, що кримінально-правовий рівень поки що лише частково відкритий для відновної парадигми.

Другою передумовою є процесуалізація примирення, зокрема КПК України (від 13.04.2012 № 4651-VI) [7] передбачає угоду про примирення, її ініціювання потерпілим, підозрюваним

або обвинуваченим і можливість участі погодженої сторонами особи у домовленостях; що і створює правову форму для врегулювання кримінально-правового конфлікту не лише шляхом вироку, а й шляхом процесуально контрольованої домовленості. Проте у даному контексті угода про примирення може залишатися процедурою завершення справи, якщо вона не наповнена відновними стандартами – добровільністю, безпекою, роботою з потребами потерпілого, визнанням шкоди, планом її компенсації та механізмом контролю виконання.

Третьою передумовою є наявність Закону України «Про медіацію» (від 16.11.2021 № 1875-IX) [10], який має принципове значення, оскільки прямо дозволяє медіацію у кримінальних провадженнях з метою примирення потерпілого з підозрюваним або обвинуваченим. Проте загальна медіаційна рамка не усуває потреби у спеціалізованих кримінально-правових стандартах. Кримінальний конфлікт відрізняється від цивільного чи господарського спору тим, що містить елемент публічного інтересу, нерівності сторін, психологічної травми, можливої залежності потерпілого від правопорушника, а іноді й ризик повторного насильства. Тому медіація у кримінальних провадженнях має супроводжуватися попередньою оцінкою безпеки, добровільності, інформованої згоди та здатності сторін брати участь у процедурі без шкоди для себе.

Ще однією важливою передумовою є пробаційна інфраструктура. На відміну від суто каральної реакції, пробація орієнтована на соціально-виховну роботу, оцінку ризиків, індивідуальний підхід і запобігання повторному правопорушенню [12]. Відновне правосуддя без пробації ризикує

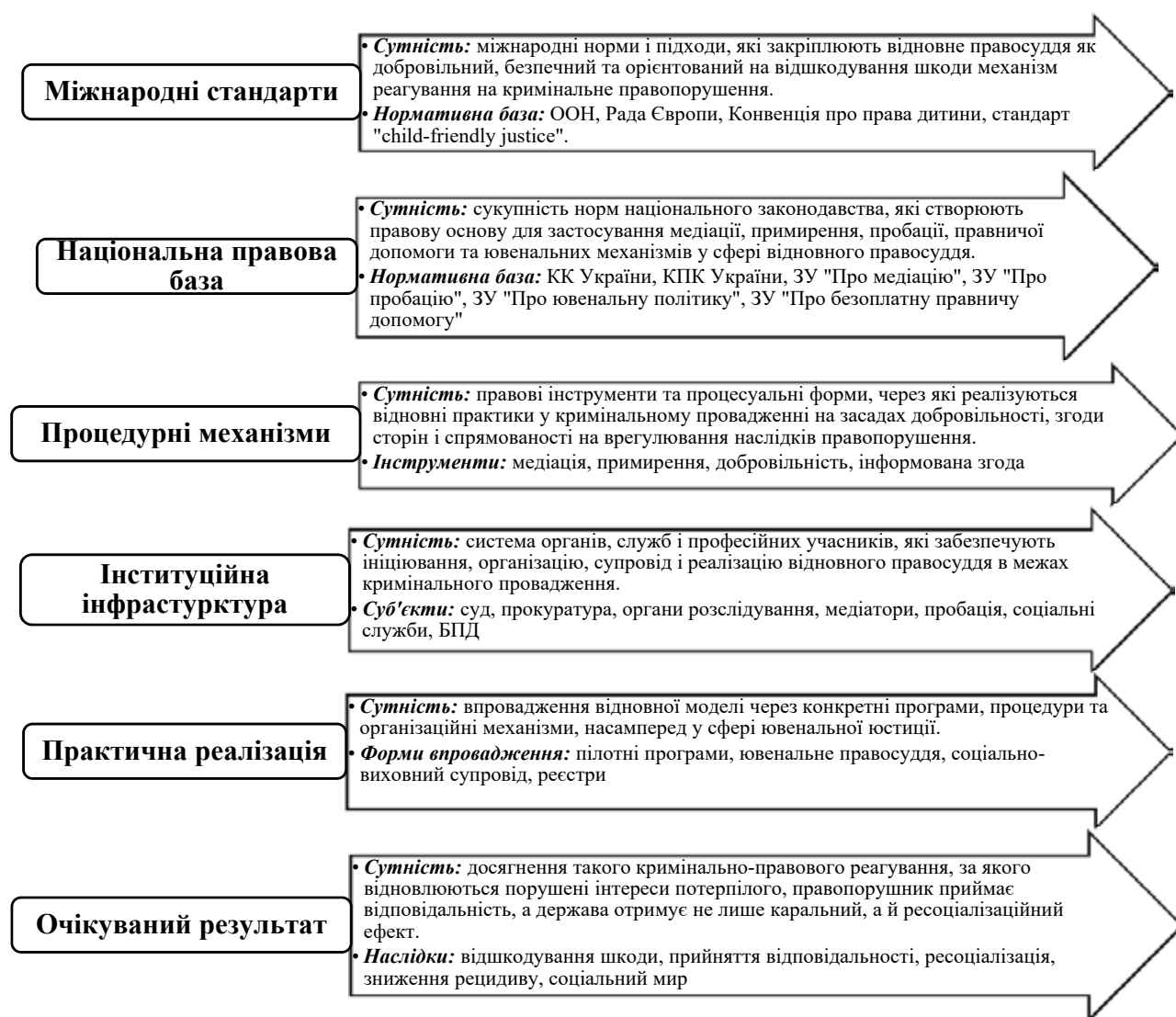

Рис. 2. Нормативно-інституційна логіка переходу України від каральної до відновної моделі кримінального реагування

Джерело: сформовано автором.

перетворитися на коротку медіаційну зустріч без подальшого супроводу правопорушника. Натомість поєднання медіації та пробації дозволяє пов'язати досягнуті домовленості з реальними змінами поведінки, навчанням, працевлаштуванням, участю у програмах корекції поведінки, виконанням соціально корисних дій або відшкодуванням шкоди.

Крім того, варто виокремити інституційну роль системи безоплатної правничої допомоги. Порядок реалізації пілотної програми відновного правосуддя за участю неповнолітніх передбачає її реалізацію на базі системи БПД [14]. Це є важливим, оскільки відновне правосуддя потребує не лише правової норми, а й інституції, здатної координувати доступ до медіаторів, інформувати учасників, забезпечувати процедурну підтримку

і гарантувати рівність доступу. Додаткове значення має постанова Кабінету Міністрів України № 63 від 19 січня 2024 року, яка врегульовує оплату послуг медіаторів, залучених центрами з надання безоплатної правничої допомоги [1]. Без такого фінансово-організаційного механізму відновні процедури залишалися б недоступними переважно там, де існують донорські або локальні ресурси.

Також зазначимо, що пілотна програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх визначає відновне правосуддя через примирення, реінтеграцію, ресоціалізацію, відшкодування шкоди та усунення наслідків кримінального правопорушення [14]. Ця дефініція є найбільш близькою до міжнародного розуміння поняття «restorative justice», оскільки включає як процесуальне при-

миріння, так і соціальний результат. Водночас концентрація програми переважно на неповнолітніх показує, що для дорослих правопорушників відновні механізми залишаються менш розвиненими і менш системно доступними.

Натомість Національна стратегія захисту прав дитини у сфері юстиції до 2028 року [15] прямо вказує на невідповідність окремих елементів українського законодавства міжнародним стандартам правосуддя, дружнього до дитини, і на потребу впровадження правових та процесуальних гарантій для дітей, які контактують із системою кримінального правосуддя. Важливо, що дана Стратегія при описі проблеми фіксує необхідність моніторингу, щорічного звітування та реалізації операційного плану, що дозволяє перейти від локальних пілотів до керованої державної політики.

Попри зазначені передумови, українська модель поки що має низку слабких місць, зокрема (1) відсутність єдиного законодавчо деталізованого порядку направлення кримінальних проваджень до відновних процедур на різних стадіях процесу; (2) несформованість достатньо чітких стандартів оцінки ризиків для потерпілого, особливо у справах, де можливі залежність, залякування, повторна віктимізація або нерівність сторін; (3) відсутність однакової регіональної доступності підготовлених медіаторів і спеціалізованих соціальних послуг; та (4) відсутність повноцінної відкритої статистики щодо кількості направлень, проведених медіацій, виконаних угод, повторності правопорушень, задоволеності потерпілих і тривалості виконання відновних домовленостей.

Отже, нормативно-інституційна готовність України до переходу до відновного правосуддя може бути оцінена як часткова, але перспективна. Частковість проявляється у фрагментарності регулювання, нерівномірності практики та відсутності цілісного моніторингу. Перспективність зумовлена тим, що існуючі необхідні базові елементи (наприклад, кримінально-правові норми про примирення, процесуальні угоди, законодавство про медіацію, пробація, система БПД, ювенальні пілотні програми та стратегічне планування у сфері правосуддя щодо дітей) формують перспективи майбутнього розвитку даної тематики. Подальший розвиток має полягати у формуванні узгодженого механізму, у якому відновна процедура має зрозумілий процесуальний статус, інституційних відповідальних суб'єктів, стандарти безпеки, порядок контролю виконання домовленостей і систему оцінювання результатів.

Висновки. Критика карального підходу не означає заперечення кримінальної відповідальності або необхідності покарання у випадках, коли воно є обґрунтованим, пропорційним і необхідним; адже важливим у даному контексті є саме подолання редукціоністського розуміння справедливості, за якого кримінально-правова реакція фактично зводиться до санкції, а питання потерпілого, шкоди, відповідальності правопорушника та соціального відновлення залишаються вторинними. Натомість відновне правосуддя є концептуально іншим способом реагування на кримінально-правовий конфлікт. Воно переносить центр уваги з абстрактного порушення кримінально-правової заборони на конкретну шкоду, конкретного потерпілого, конкретного правопорушника і конкретну соціальну спільноту, яка також зазнає наслідків правопорушення. Такий підхід не усуває відповідальності, а надає їй персоналізованого, відшкодувального і соціально конструктивного змісту. Отже, з одного боку, міжнародні стандарти ООН і Ради Європи формують чітку рамку для впровадження відновного правосуддя: добровільність, інформована згода, право відмови, безпека потерпілого, неупередженість фасилітатора, можливість застосування на різних стадіях кримінального процесу, а також спеціальні гарантії для дітей, які контактують із системою правосуддя. З іншого боку українська нормативно-правова база вже містить значну кількість актів, прямо пов'язаних із відновним правосуддям (наприклад Закони України «Про медіацію», «Про пробацію», «Про безоплатну правничу допомогу» тощо). Однак ці акти наразі не утворюють повністю завершеної моделі, оскільки між ними відсутній достатньо деталізований єдиний алгоритм направлення справ, оцінки безпеки, міжвідомчої взаємодії та моніторингу результативності.

Тобто нормативно-інституційна готовність України до переходу до відновного правосуддя є частковою, але перспективною. Її сильними сторонами є наявність правових входів, стратегічне визнання ювенальної проблематики, розвиток медіації, пробації та системи БПД. Слабкими сторонами залишаються фрагментарність регулювання, переважно пілотний характер ювенальних програм, недостатня інтеграція соціальних служб, нерівномірність регіональної доступності медіаторів, дефіцит відкритої статистики та ризик формалізації примирення як способу швидкого завершення справи без реального відновлення шкоди. Зважаючи на це, подальший розвиток відновного правосуддя в Україні має бути спрямований на: розроблення спеціалізованих стандартів направ-

лення кримінальних проваджень до відновних процедур; запровадження протоколів оцінки безпеки потерпілих; посилення ролі пробації та соціальних служб; розширення підготовки медіаторів у сфері кримінального й ювенального правосуддя; формування відкритої статистики щодо

результатів відновних процедур; забезпечення однакової доступності таких послуг у регіонах. Лише за таких умов відновне правосуддя може стати не винятком із каральної логіки, а самостійним напрямом гуманізації та підвищення ефективності кримінальної юстиції України.

Список літератури:

1. Деякі питання оплати послуг перекладачів і медіаторів, які залучаються центрами з надання безоплатної правничої допомоги : постанова Кабінету Міністрів України від 19.01.2024 № 63. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/63-2024-%D0%BF> (дата звернення: 30.06.2026).
2. Доляновська І. М. Можливості застосування інструментів відновного правосуддя та медіації у процесі призначення покарання та попередження кримінальних правопорушень. *Legal Bulletin*. 2025. № 16. С. 169–177. DOI: <https://doi.org/10.31732/2708-339X-2025-16-B21>
3. Ізотенко К. Т. Застосування відновного правосуддя як спосіб захисту прав і свобод людини та їх трансформація в умовах воєнного стану. *Legal Bulletin*. 2025. № 17. С. 155–163. DOI: <https://doi.org/10.31732/2708-339X-2025-17-C20>
4. Конвенція про права дитини : міжнародний документ від 20.11.1989. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_021 (дата звернення: 30.06.2026).
5. Кримінально-виконавчий кодекс України : Кодекс України від 11.07.2003 № 1129-IV. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1129-15> (дата звернення: 30.06.2026).
6. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14> (дата звернення: 30.06.2026).
7. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17> (дата звернення: 30.06.2026).
8. Петренко Н. О. Місце та роль відновного правосуддя в сучасній кримінально-правовій системі України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 5, ч. 3. С. 229–233. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.3.35>
9. Про безоплатну правничу допомогу : Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3460-17> (дата звернення: 30.06.2026).
10. Про медіацію : Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1875-20> (дата звернення: 30.06.2026).
11. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей : Закон України від 24.01.1995 № 20/95-ВР. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/20/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 30.06.2026).
12. Про пробацію : Закон України від 05.02.2015 № 160-VIII. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/160-19> (дата звернення: 30.06.2026).
13. Про реалізацію пілотного проекту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення» : наказ Міністерства юстиції України, Генеральної прокуратури України від 21.01.2019 № 172/5/10. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0087-19> (дата звернення: 30.06.2026).
14. Про реалізацію пілотного проекту «Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення» : наказ Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України, Офісу Генерального прокурора від 22.07.2024 № 2176/5/501/176. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z1116-24> (дата звернення: 30.06.2026).
15. Про схвалення Національної стратегії захисту прав дитини у сфері юстиції на період до 2028 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025–2028 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.07.2025 № 708-р. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/708-2025-%D1%80> (дата звернення: 30.06.2026).
16. Типове положення про сектор ювенальної пробації : наказ Міністерства юстиції України від 18.08.2017 № 2649/5. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z1031-17> (дата звернення: 30.06.2026).

17. Хмелевська Н. В. Діалектика розвитку відновного правосуддя. *Вісник кримінального судочинства*. 2021. № 3–4. С. 59–67. DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2021.3-4/59-67>
18. Basic Principles on the Use of Restorative Justice Programmes in Criminal Matters : ECOSOC Resolution 2002/12. United Nations. 2002. URL: https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/Basic_Principles_on_the_use_of_Restorative_Justice_Programs_in_Criminal_Matters.pdf (date accessed: 30.06.2026).
19. Fulham L., Blais J., Rugge T., Schultheis E. A. The effectiveness of restorative justice programs: a meta-analysis of recidivism and other relevant outcomes. *Criminology & Criminal Justice*. 2025. Vol. 25. Issue 5. DOI: <https://doi.org/10.1177/17488958231215228>
20. Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice. *Council of Europe*. 2010. URL: <https://www.coe.int/en/web/children/child-friendly-justice> (date accessed: 30.06.2026).
21. Recommendation CM/Rec(2018)8 of the Committee of Ministers to member States concerning restorative justice in criminal matters. Council of Europe. 2018. URL: <https://search.coe.int/cm?i=09000016808e35f3> (date accessed: 30.06.2026).
22. Restorative Justice. United Nations Office on Drugs and Crime. URL: <https://www.unodc.org/unodc/en/justice-and-prison-reform/cpcj-restorative-justice.html> (date accessed: 30.06.2026).
23. Shem-Tov Y., Raphael S., Skog A. Can Restorative Justice Conferencing Reduce Recidivism? Evidence from the Make-it-Right Program. *California Policy Lab*. 2024. URL: <https://capolicylab.org/wp-content/uploads/2024/01/Can-Restorative-Justice-Conferencing-Reduce-Recidivism-Evidence-from-the-Make-it-Right-Program-1.pdf> (date accessed: 30.06.2026).
24. Sherman L. W., Strang H. Restorative Justice: The Evidence. London : The Smith Institute, 2007. URL: https://www.iirp.edu/images/pdf/RJ_full_report.pdf (date accessed: 30.06.2026).
25. Strang H., Sherman L. W., Mayo-Wilson E., Woods D., Ariel B. Restorative Justice Conferencing (RJC) Using Face-to-Face Meetings of Offenders and Victims: Effects on Offender Recidivism and Victim Satisfaction. *Campbell Systematic Reviews*. 2013. Vol. 9, Issue 1. P. 1–59. DOI: <https://doi.org/10.4073/csr.2013.12>
26. United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice (“The Beijing Rules”) : UN General Assembly Resolution 40/33 of 29 November 1985. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/united-nations-standard-minimum-rules-administration-juvenile> (date accessed: 30.06.2026).
27. UNODC. Handbook on Restorative Justice Programmes. 2nd ed. Vienna : United Nations, 2020. URL: https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/20-01146_Handbook_on_Restorative_Justice_Programmes.pdf (date accessed: 30.06.2026).

Paryzkyi I. V. CRITICISM OF THE “PUNITIVE” APPROACH IN FAVOR OF RESTORATIVE JUSTICE

The article critically analyzes the punitive logic of criminal law response and justifies the need for Ukraine to gradually transition to a wider use of restorative justice. It is proven that the punitive model, focused mainly on establishing guilt and imposing sanctions, does not always provide real compensation for damage, the victim's participation in overcoming the consequences of the offense, the offender's awareness of responsibility, and the prevention of relapse. Based on international standards of the UN and the Council of Europe, the provisions of the Criminal Code of Ukraine (dated 05.04.2001 No. 2341-III), the Criminal Procedure Code of Ukraine (dated 13.04.2012 No. 4651-VI), the laws of Ukraine “On Mediation” (dated 16.11.2021 No. 1875-IX), “On Probation” (dated 05.02.2015 No. 160-VIII), “On Free Legal Aid” (dated 02.06.2011 No. 3460-VI), by-laws on juvenile restorative justice and the National Strategy for the Protection of the Rights of the Child in the Sphere of Justice until 2028 (dated 14.07.2025 No. 708-p), the regulatory and institutional prerequisites for Ukraine's transition from the fragmented application of conciliatory procedures to a more holistic restorative models. The scientific novelty lies in the formulation of the author's conclusion about the partial but promising readiness of Ukraine to institutionalize restorative justice, provided that procedural guarantees, victim safety standards, the role of probation, social services, a system of free legal aid, and open monitoring of results are strengthened.

Keywords: restorative justice, punitive approach, criminal policy, mediation, reconciliation, probation, victim, minors, resocialization, Ukraine.

Дата першого надходження статті до видання: 09.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.07.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 10.09.2026